A RÉGI BIHAR MEGYEI IPAR FELSZÁMOLÓDÁSÁNAK RÖVID TÖRTÉNETE

Letűnt idők nyomában: a gyárak lelke

A kommunizmus éveiben a paraszti világ felszámolása a falvak rendszeres lerombolásában nyilvánult meg. Iparosítás jelszó alatt a földből élők bekényszerültek a nagyvárosok idegen, számukra élhetetlen szűk világába. A '89-es változások után pedig sorra szűntek meg a gyárak, amelynek hozadékaként már alig maradt lehetősége a földművesből lett gyári munkásnak.

SÜTŐ ÉVA

FOTÓK: SÜTŐ ÉVA

A Diamant cukorgyár. Úgy tartják, szándékosan vitték csődbe telekspekuláció miatt

Az 1989-es változások után sok ember életében lezárult egy korszak, nemcsak politikai értelemben, de megélhetés szempontjából is. Sok évtizedes szolgálat után letették a kalapácsot, a gyalut, a dohányfűző tűt, a gyári köpenyt, megálltak a gépek. Volt közöttük olyan, aki már a háborút követő években elszegődött egy-egy gyárba, s ott nyugdíjas koráig dolgozhatott. Bihar megyében volt olyan gyár, amely több nemzedéket is kiszolgált. Az ötvenes években a nehézsorsú fiatalok szinte gyermekfejjel szegődtek el dolgozni, ki hova tudott. Minden családban sok volt az éhes száj, jól jött a legkisebb jövedelem is. Henyélésnek nem volt helye. Akik négy évtizedet is ledolgoztak egy helyen, állítják, a gyáraknak lelkük van. Akkor érződik leginkább, amikor elfogy belőle a munkás kéz, az élet. Kiüresedve, felszámoltan eszi vázait a rozsda. A kitöredezett ablakú csarnokokban süvít a szél, a lelkük – mondják azok, akik visszajárnak idős fejjel a néhai kenyéradó romjait szemügyre venni.

A váradi gyárak fénykora

Nagyváradon a hatvanas-hetvenes években sokan dolgoztak a gyárakban. Az építőipari Azbociment mellett téglagyárak működtek: a Püspöki út elején Vulcan (a volt Weisz József téglagyár) néven az egyik, a Kolozsvári úton a másik, illetve a velencei állomás közelében a harmadik. Jelentős volt a medgyesi üveggyárhoz tartozó üvegcsiszoló műhely is, amelynek Cristal volt a neve. A bútorgyárak nagy része több telephellyel is rendelkezett. A többiek szövetkezetként működtek. Ide tartozott a régi hordógyár is.

A textiliparban, a Püspöki úton a Crişana volt a legnagyobb fonoda és szövöde, míg a csipke- és fűzőgyár Drum Nou néven biztosított megélhetést a családoknak. A cipőiparban három nagy cég is létesült: a Crişul, amelyhez két bőrcserző is tartozott (az egyik Szőlősön, a Rollinger-malom közelében, a másik a Decebal úton), valamint a Solidaritatea és az Arta cipőgyárak. A többi kis műhely az Încălţăminte szövetkezetben tömörült. A konfekcióiparhoz tartozott a szőrmegyár, a ruha- és a kötöttárugyár.

Az élelmiszeripar volt a megyeközpont erőssége: a Kolozsvári úton a Szesz- és Élesztőgyár tartotta el munkásait az Avântul konzervgyárral együtt. Őssiben tejfeldolgozó és vajgyár, olajgyár, Szőlősön a sörgyár szolgáltatta a munkát a dolgos kezek számára. Ezek mellett a vágóhídon is jól lehetett keresni, amely húsfeldolgozással is foglalkozott. A malmokból később csak a Léderer és Kálmán-malom maradt. Működtek kenyérsütödék is, valamennyi a malom részeként. A Velencei-negyedben gyümölcsbegyűjtő, válogató és exportáló is működött Fructexport néven, a volt Vámház utcában pedig a Plafar gyógynövény-begyűjtő és feldolgozó. Vinalcool néven borés szesztermékbegyűjtő, tároló és palackozó működött, a biharpüspöki állomás mellett pedig egy borexportáló cég, a Vinexport várta Bihar megye-szerte a munkásokat.

A kisiparosok nagy része, többek között a cipészek az Incălţămintea szövetkezetbe, a lakatosok, fémmegmunkálók az Electrometalba, a bútorgyártók és asztalosok a Lemnul, a különböző szolgáltatók a Prestarea szövetkezetbe tömörültek.

Az Înfrăţirea szerszámgépgyár Nagyvárad egyik büszkesége volt. 1902-ben Tátrai Sándor lakatos és Jaroslav Klein öntő társulásából létrejött egy kisebb műhely. 1904-ben költöztették az öntődét arra a területre ahol a mára már nem létező gyár felépült. 1907-ben csatlakozott hozzájuk még egy bádogos- és lakatosműhely, és elkezdtek többféle mezőgazdaságban és háztartásban használt termékeket gyártani. 1908-ban az Amerikából hazatért Schuler Adolf és Zsuba Martin átalakította ezeket egy komolyabb vállalkozássá, amivel állami megrendeléseket is lehetett teljesíteni. Ez volt az első nagyváradi öntöde és szerszámgépgyár. Miután a város román fennhatóság alá került, a vállalkozás Phoebus gyár név alatt futott tovább. 1940-ben a gyár és a munkások egy részét Brăilara telepítették át, ami Nagyváradon maradt, több kis műhely formájában dolgozott tovább néhány évig. 1947-ben a kommunista párt Bihar megyei bizottságának kezdeményezésére több helyi vállalkozás egy részvénytársaságba egyesült szintén a Phoebus név alatt.

A Crişul cipőgyárhoz két bőrcserző is tartozott. Mára fantomépület

A legendás szerszámgépgyár

Az 1948-as államosításkor még több kisebb vállalkozás összevonásával létrejött az Înfrăţirea gyár. 1949-ben megkezdték a szerszámgépek gyártását, 1950 után pedig új öntödét építettek és új berendezéseket hoztak. A hatóságok a vállalat fejlesztését választották a meglévő telephelyen, bár az már nem a külterületen volt, hanem lakásokkal volt körülvéve. 1960 után még új csarnokokat is üzembe helyeztek, beleértve a gépi feldolgozásra szolgálókat is. Az export 1955-ben kezdődött. Fénykorában 45 országba jutottak el a gyár termékei.

Az 1970-es évekig a gyár a legjövedelmezőbb időszakát éli meg, a termelés értékének megfelelően Bihar megye egyik legfontosabb gazdasági egységévé vált. Az új csarnokok építése folytatódott, a régiek bővültek, és jelentősen növelték az alkalmazottak számát. Nemcsak Váradról, de az egész megyéből ingáztak e gyárba, amely egész Biharban legenda számba ment.

Az élelmiszeripar volt a megyeközpont erőssége: a Kolozsvári úton a Szesz- és Élesztőgyár tartotta el munkásait az Avântul konzervgyárral együtt. Őssiben tejfeldolgozó és vajgyár, olajgyár, Szőlősön a sörgyár szolgáltatta a munkát a dolgos kezek számára. Ezek mellett a vágóhídon is jól lehetett keresni.

1980 után azonban a felújítási beruházásokat leállították. Mivel az új berendezések és alkatrészek behozatala már nem volt engedélyezett, a valuta megszorításai miatt a meglévőket nehéz volt fenntartani. A folyamatos áram- és fűtéskimaradások miatt a termelés visszaesett. 1990 után az üzem kereskedelmi társasággá alakult, de a szükséges beruházások továbbra sem valósultak meg. 2000 után pedig bekövetkezett a teljes csőd. Ma lakópark épül a helyén...

Így járt a Diamant cukorgyár is, amelyet egyesek szerint szándékosan vittek csődbe telekspekuláció miatt. A vállalat 200 alkalmazottja az utcára került, mivel a gyár működtetése már „nem volt gazdaságos". A német tulajdonosa importcukrot forgalmaz Romániában... Félévszázados folyamatos működését követően mintegy három évvel ezelőtt végképp lehúzta ez is a rolót.

Relikviák

Csak azok érzik, mit jelent egy régi munkahelyi „relikvia", akik már nyugdíjba vonultak, és nehezen tudnak átesni a haszontalanság érzetének azon a szakaszán, amikor csak teng-leng az ember és megpróbálja felépíteni gyáron kívüli életét. Érmihályfalván sok évtizeden keresztül az Arovit konzervgyár dudálása határozta meg az emberek időbeosztását. A létesítmény farmjaival, gyümölcsöseivel együtt idényszerűen mintegy kétezer munkást is foglalkoztatott, amíg „ki nem adta a lelkét". Az 1989 utáni években mindent, ami mozdítható volt, a felszámolóbizottság olcsón eladott.

Szintén az érmelléki kisvárosban a dohánybeváltónál egy negyvenes években öntött kisharang kolompolása jelezte, „munkára emberek". De kongatott a „fröstök" idejére is, amikor előkerült a tarisznyákból a paprikás szalonna. Azonban volt idő, hogy legtöbb dohányfűző asszony batyujában csak napraforgóolajjal vagy lekvárral (marmaládéval) megkent kenyér lapult. Bár az is jólesett a kemény kétkezi munka után, noha nem sok kalóriát biztosított a munkásnak. A nehéz dohánybálák bizony kiszívták az erőt még a férfiemberből is, nemhogy a gyengébbik nemből – mesélik azok az idős emberek, akik évtizedeket húztak le a szárítóban, fűzőkben, bálázókban, illetve onnan is mentek nyugdíjba.

A dohánybeváltó az 1800-as években épült, amelyet a helyiek csak „dohánygyárnak" neveznek mind a mai napig. Kovács Rozália mihályfalvi helytörténész szerint ez a raktár, szárító és csomagoló épületegyüttes még a katonai térképeken is fel van tüntetve. Egyik tárolón még látható az 1823-as évszám is. A dohánybeváltó ma magánterület. Elhagyatott, fantomszerű udvarán kifosztott hatalmas szárítók állnak, a kemencék vasajtóit már rég megvette valami ócskavas-kereskedő, hordják-viszik belőle a téglát. A raktárak is elhagyatva várják az enyészetet, amely az udvar méteres dudváit, illetve a roskadozó kolosszust tekintve nincs is olyan messze.

Még lehetne sorolni híres gyárakat Bihar megye településeiről, például a közigazgatásilag Élesdhez tartozó feketeerdői üveggyárat, Margitta, Székelyhíd, Szalonta felszámolt megélhetési forrásait és az ebből származó magyar népességfogyást.

Feketeerdő a 19. század közepén alapított gyára miatt vált híressé. Üvegkészítményei messze földön híresek voltak. Az 1990-es évek első felében a gyár tönkrement és bezárt. A település lélekszáma azóta felére csökkent. Ha meghal a gyár, fogynak az emberi lelkek is.